

Sosialiseringsspøkelset – bare et knirk i trappen?

av Kristian Trosdahl

Kristian Trosdahl
kristian.trosdahl@bi.no

Denne artikkelen er et sammendrag av min forskningsrapport med samme navn utgitt ved Handelshøyskolen BI i juni 2007.

Formålet med rapporten var å studere nærmere et fenomen som mange i norsk forsikring kalte Sosialiseringsspøkelset – muligheten for at Staten ville sosialisere forsikringsnæringen. Første gang det ble foreslått å utrede sosialisering av næringen var så tidlig som i 1914, og så sent som midt på 1980-tallet ble spørsmålet fortsatt diskutert i politiske miljøer på venstresiden i Norge. Også i de øvrige nordiske land, kanskje spesielt i Sverige i årene rett etter 2. verdenskrig, var dette et aktuelt politisk spørsmål.

Hva menes med sosialisering?

Begrepet har hatt forskjellig innhold i den perioden denne artikkelen dreier seg om: ca 1915 – 85. Det norske Arbeiderpartiet har to ganger, i 1919 og 1953, satt ned særskilte ”Sosialiseringskomiteer” for å vurdere om og i så fall hvordan sosialiseringen av næringslivet skulle skje. De to komiteene la ulike definisjoner av begrepet ”sosialisering” til grunn.

Komiteen fra 1919 som hadde medlemmer både fra Arbeiderpartiet og Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon (heretter oftest kalt LO), slo fast at bare ”produksjonens sosialisering” kunne redde samfunnet fra kapitalismens kriser og skjeve fordeling. Med sosialisering mente komiteen at ”...produksjonen [må] organiseres og drives i det hele samfunns

interesse”, og hevdet at en forutsetning for å oppnå dette var at ”...herredømmet over produksjonsmidlene og dermed hele den økonomiske og politiske makt i samfundet blir tatt fra kapitalistklassen og lagt i det arbeidende folks hender...”. Deretter måtte arbeiderklassen selv skape ”...egne organer for overtagelsen av den økonomiske og politiske makt [bygget på] arbeidslivets, rådssystemets grunn.”¹ Målet var altså ikke at Staten skulle overta produksjonsmidlene – tvert om ble det allerede på partiets landsmøte i 1891 fastslått at ”...med den saakaldte statssocialisme, der sætter staten i den private arbeidskjøpers sted,

Kristian Trosdahl er cand. philol. fra Universitetet i Oslo. Han har vært ansatt i forsikringsnæringen siden 1979 – fra 1992 som konsulent og senere studieleder ved Handelshøyskolen BI. Han er også norsk redaktør for NFT.

har Arbeiderpartiet intet at bestille²² – men at sosialiseringen skulle skje ved etablering av arbeiderråd og ved det et brudd med den eksisterende samfunnsorden. Målet var en *Rådsrepublikk* etter mønster av Sovjet-Unionen.

Komiteen ga sosialisering av bank- og forsikringsvesenet første prioritet, og mente at dette var en viktig forutsetning for sosialisering av næringslivet ellers. Årsaken var at sosialisering av bank og forsikring ville gi "...indflytelse paa alle grener av næringslivet, idet de alle er i høi grad avhengig av penger og kredit for sin virksomhet."³ For disse næringene var det ikke snakk om å etablere noe rådssystem. Her måtte Staten overta for å sikre kontroll med "kapitalforsyningen" på lik linje med for eksempel kraft- og råstoff-forsyningen.

Da innstillingen fra Sosialiseringskomiteen ble behandlet og vedtatt på Arbeiderpartiets landsmøte i 1920, var partiet inne i en meget radikal fase i sin utvikling. Det hadde på dette tidspunkt erklært seg som et revolusjonært klassekampparti og hadde året før gått inn i den kommunistiske internasjonale, *Komintern*.

Arbeiderpartiets radikaliserings og medlemskapet i *Komintern* skulle føre til at partiet ble splittet to ganger på 1920-tallet. Først i 1921 da en mer moderat fraksjon i partiet dannet *Norges sosialdemokratiske Arbeiderparti*. Neste gang i 1923 da flertallet på partiets landsmøte avviste *Kominterns* krav om sentralisering av makten i den kommunistiske internasjonale. Med det meldte partiet seg i praksis ut av internasjonale. Mindretallet på møtet forlot landsmøtet og stiftet *Norges Kommunistiske Parti*. I 1927 ble det holdt en samlingskongress som resulterte i at Arbeiderpartiet, Norges sosialdemokratiske Arbeiderparti og en fraksjon av Norges Kommunistiske parti gikk sammen til ett parti med det gamle navnet *Arbeiderpartiet*. Med dette begynte partiet en bevegelse bort fra en revolu-

sjonær linje tilbake til en sosialdemokratisk politikk med sikte på å vinne folkeflertallet, og som førte fram til at det midt på 1930-tallet kom i regjeringsposisjon.

Denne utviklingen avspeiles også i arbeiderbevegelsens definisjon av begrepet sosialisering. I *Arbeidernes Leksikon*⁴, utgitt i 1932-36, finner vi en ny og ganske kort definisjon: "Samfundsmessig overtagelse av produksjonsmidlene."⁵ Rådssystemet som sosialiseringskomiteen fra 1920 mente skulle overta makten etter sosialiseringen, var ikke nevnt. Arbeiderpartiets annen sosialiseringskomite fra 1953 hevdet at dette skyldtes at arbeiderbevegelsen på 1930-tallet hadde funnet "...nye og brukbare veier til å vinne større herredømme over kapitalen". Like mye er det uttrykk for den generelle politiske utviklingen i Arbeiderpartiet.

Sosialiseringskomiteen som ble oppnevnt i 1953, la fram sin første innstilling i 1957. Her definerte komiteen sosialisering som "...den rent samfundsmessige overtakelsen av private produksjonsmidler." Den presiserte at begrepet omfattet "...all overgang fra privat til statlig, kommunal, interkommunal og fylkeskommunal drift"⁶, og la seg altså tett opp mot definisjonen fra *Arbeidernes Leksikon* (se ovenfor). Om man ser de to sitatene i sammenheng, må ordet "drift" i presiseringen tolkes slik at det ikke er snakk om kun overtakelse den operative drift av en bedrift, men også av eiendomsretten. I denne artikkelen vil jeg legge denne definisjonen til grunn – ikke minst fordi Arbeiderpartiet hele tida stod sentralt i debatten og lanserte en rekke forslag om ulike former for tiltak for å kontrollere næringen.

I det hele gjør Arbeiderpartiets dominerende stilling på venstresiden i norsk politikk – og til dels i norsk politikk i det hele tatt – i store deler av forrige århundre det naturlig å konsentrere studiet av debatten om sosialisering av forsikring om Arbeiderpartiets synspunkter på dette spørsmålet. Partiets rivaler til venstre hadde mindre betydning for utviklin-

gen. *Norges Kommunistiske Parti* var for sosialisering av næringslivet, men var helt fra starten i 1923 langt svakere enn Arbeiderpartiet. Ved stortingsvalget i 1924 oppnådde det bare ca 6 % av stemmene (Arbeiderpartiet fikk 18 %), og senere falt tilslutningen raskt ned mot og også under 1 %. En mer betydelig rival for Arbeiderpartiet ble *Sosialistisk Folkeparti*, (SF) som ble stiftet i 1962 av utbrytere fra Arbeiderpartiet. Bakgrunnen var i først rekke uenighet om utenrikspolitikken, spesielt Norges medlemskap i NATO. Utfordringen fra SF trakk nok Arbeiderpartiet i en periode mot venstre i det norske politiske landskapet. SF ble senere til *Sosialistisk Venstreparti* (SV), og fikk voksende velgeroppslutning og en etablert plass i norsk politikk. Partiet er i dag i regjeringsposisjon sammen med Arbeiderpartiet og Senterpartiet. I 1973 kom enda et parti på ytterste venstre fløy, *Arbeidernes Kommunistparti (marxist-leninistene)*, AKP (m-l), men dette fikk ingen betydning for spørsmålene som blir diskutert her. Forsikringsnæringen er ikke nevnt særskilt i partiets valgprogrammer.

Forsikring har aldri vært en høyt profilert næring, og har kun i korte perioder og helst knyttet til ganske konkrete spørsmål vært framme i den politiske debatt. Vi må regne med at situasjonen har vært den samme i de politiske partienes organer, og Arbeiderpartiets forsikringspolitikk, ikke minst i debatten om sosialisering av næringen, kan derfor best forstås om den sees i sammenheng med partiets generelle politiske utvikling.

1910 – 1927: Partiet radikaliseres

Ved stiftelsen i 1887 var ikke Arbeiderpartiet spesielt radikalt, men ganske snart tok det opp mer sosialistiske synspunkter i programmet – bl.a. ble overgang til ”sosialistisk produksjon” programfestet i 1891 og overføring av ”arbeids- og samfærdselsmidler [og] produksjonens ledelse til fælleseie” i 1902. Forsik-

ring ble ikke nevnt, kanskje fordi mange av de fagforeningene som var partiets basis, selv drev forsikringskasser.

Radikaliseringen av Arbeiderpartiet skjøt spesielt fart etter at *Fagopposisjonen av 1911* ble dannet med Martin Tranmæl⁷ som en ledende kraft. Fagopposisjonen gikk inn for å sette fagbevegelsen i spissen for kampen for det sosialistiske samfunnet og ville bruke kraftigere kampmidler enn tidligere, for eksempel boikott og sabotasje. Den så ”produksjonens sosialisering” som et sentralt virkemiddel for å bygge et sosialistisk samfunn. Dette synet vant også fram i partiet som helhet og i fagorganisasjonen. Dette kom, som nevnt ovenfor, bl.a. til uttrykk i innstillingen fra sosialiseringskomiteen fra 1919, og ved at Arbeiderpartiet på samme tidspunkt erklærte seg som et revolusjonært klassekampparti. I denne perioden foreslo partier to ganger utredning av sosialisering av hele eller deler av forsikringsnæringen.

Forslag om sosialisering i 1914 og 1920

I 1914 foreslo Arbeiderpartiets stortingsrepresentant Carl Bonnevie å be regjeringen utrede spørsmålet om sosialisering av livsforsikringsselskapene. Bonnevis argumenter for sosialisering var ikke i første rekke ideologiske, men økonomiske. Han la vekt på at en sosialisering ville øke statens inntekter og dens forvaltningskapital. Forslaget ble først behandlet i Stortinget i 1915, og ble til slutt med støtte fra Venstres gruppe vedtatt oversendt regjeringen. Den kom imidlertid ikke til å ta noe initiativ i denne sammenheng.

Forsikringsnæringen hadde på dette tidspunkt ingen bransjeorganisasjon som kunne ta opp en argumentasjon overfor det politiske miljø. Riktignok regnet *De norske Livsforsikringsselskapers Forening* (heretter oftest kalt *Livforeningen*) sin historie fra 15. april 1915, men de første årene begrenset denne foreningens aktivitet seg til å forvalte en felles avtale

om et sett ganske konkurransedependende ”kjøreregler” for akkvisisjonen. Først i 1922 fikk Livforeningen skrevne vedtekter som fastslo at den skulle fremme medlemmenes felles interesser i slike tilfeller. Den eneste reaksjon fra næringen ble dermed at en pamflett mot sosialisering skrevet av aktuar Arnfinn Palmstrøm⁸ ble sendt til Stortinget. Selskapene hadde tidligere, trass i mangelen på en samlende organisasjon, vist evne til felles opptreden overfor politiske organer. Passiviteten denne gang skyldtes nok også at det var klart at forslaget ikke ville bli vedtatt.

Forsikringstidende brukte en del spalteplass på behandlingen av forslaget, selv om det også mente at forslaget ville bli avvist siden sosialistene var i mindretall. Bladet advarte samtidig om at dette neppe var siste gang et slikt forslag ville bli reist – ”...hvis ikke alle merker slaar feil,” skrev bladets redaktør, ”... kommer de [sosialistene] nok en gang til magten. Og da!”⁹

I 1920 tok Arbeiderpartiet forslaget om å utrede sosialisering av forsikringsnæringen opp igjen – selv om det ikke var kommet til makten. Denne gangen foreslo partiet statsovertakelse av *hele* næringen. Mens det i 1914 var vanskelig å se at det var forhold ved næringen som kunne ligge til grunn for forslaget om sosialisering, fortonet dette seg annerledes i 1920. Antallet forsikringsselskaper var blitt svært høyt på grunn av til dels spekulative etableringer under 1. verdenskrig, og de første konkursene var inntruffet. Venstres sosialminister, Paal Olav Berg¹⁰, ga i Stortinget uttrykk for at denne utviklingen var bekymringsfull, og at monopolisering kunne være aktuelt for å løse problemet. Denne uttalelsen falt mot slutten av en periode etter 1. verdenskrig da de borgerlige partiene forsøkte å demme opp for en radikaliseret arbeiderbevegelse ved å komme arbeiderklassen i møte med bl.a. sosiale reformer – såkalt ”brobyggingspolitikk”. I denne perioden ble 8-timers arbeidsdag innført, og det ble satt i

gang utredninger både av sosialisering av sentrale industribedrifter, bl.a. Norsk Hydro, og av utbyttedeling mellom eiere og arbeidere i industrien. Venstre var en pådriver for denne politikken, og sosialminister Bergs uttalelse i Stortinget må sees i denne sammenheng. Arbeiderpartiets stortingsgruppe tolket imidlertid Bergs uttalelse slik at den borgerlige motstand mot sosialisering av forsikring var borte, og fremmet raskt et forslag om at Stortinget skulle be regjeringen utrede etablering av et statsmonopol for forsikring. Dette tenkte de seg gjennomført ved å ”...forene de mange selskaper med likesaa mange direksjoner og endnu flere aksjonærer til et selskap, et samvirkelag, statsmonopolet hvori alle interesser gaar op.” Forslagstillerne var tre meget sentrale personer innen partiet – foruten Arne Magnussen de to senere statsministere Christopher Hornsrud og Johan Nygaardsvold.¹¹

Næringen tok denne gangen utfordringen alvorlig. Det ble sendt flere brev, både fra organisasjoner og enkeltpersoner innen næringen, til Stortinget med fyldig argumentasjon og dokumentasjon på at sosialisering var unødvendig ut fra finansielle hensyn, og at kontrollen med forsikringsnæringen var god nok. Dette skulle få liten betydning, – utredningsforslaget ble vedtatt i juni 1920 uten debatt – til stor skuffelse for forsikrings-selskapene. Fagbladet *Forsikringstidende* skrev i en lederartikkel etter vedtaket at det var ”...like saa overraskende som nedslaaende [at] det i hele Stortinget [ikke] skulde være en eneste mand, som mener, at der er meget andet, vi burde bruke tid og penge til end til en saa helt igjennem upaakrævet utredning som denne.”¹²

Straks etter vedtaket kom det imidlertid et regjeringsskifte. Høyre overtok, og verken denne regjeringen eller noen av de andre regjeringene på 1920-tallet satte vedtaket om en utredning av en eventuell sosialisering av forsikringsnæringen ut i livet. En viktig årsak til dette var at den ”revolusjonære glød” i

arbeiderbevegelsen ble svekket utover på 1920-tallet slik at de borgerlige partiene følte at de kunne gå bort fra brobyggingspolitikken igjen. Videre var det av betydning at næringen selv pekte på at styrket kontroll med dens virksomhet og med antallet selskaper kunne oppnås uten sosialisering ved i stedet å innføre konsesjonsplikt for skadeforsikrings-selskaper slik det hadde vært for livsforsikringsselskapene siden 1911. Dette ble da også gjort, men ikke før i 1938.

Tatt i betraktning hvor viktig sosialisering-sutvalget av 1919 mente at sosialisering av forsikringsnæringen var, er det overraskende at Arbeiderpartiet ikke foreslo dette i Stortinget også etter 1920. Noe av forklaringen kan være den indre strid og partisplittelsene i 1921 og -23. Trolig betydde det også mye at partiet og fagbevegelsen i denne perioden la større vekt på masseaksjon enn parlamentarisk arbeid.

1927 – 1940: Tilbake til sosialdemokratiet

I årene 1927 – 40 fant Arbeiderpartiet tilbake til en sosialdemokratisk og reformistisk linje. Partiets holdning til sosialisering utviklet seg, som vi har sett, også i denne perioden, men det ser ut til at radikale holdninger og ikke minst kravet om sosialisering holdt seg lengre på det forsikringspolitiske området enn i Arbeiderpartiets politikk ellers. I 1933 uttalte Martin Tranmæl på partiets landsmøte at ”Den røde tråd må være: kontroll, regulering, sosialisering – kontroll og regulering innenfor det nuværende system, sosialisering når vi får makten”¹³, og i partiets arbeidsprogram for 1934 – 36 ble det tatt inn at ”Forsikringsvirksomheten overtas av det offentlige.” I årene som fulgte, ble ordbruken mer varsom og ga mer rom for tolkning. Ordene ”sosialisering” og ”offentlig overtakelse” forsvant fra partiprogrammene, men uttalelser fra ledende

personer i partiet tydet på at dette fortsatt var et politisk mål.

Nytt forslag om sosialisering i 1928

Bakgrunnen for at et nytt forslag om å utrede sosialisering kom i 1928, var ikke ideologi, men en debatt om økning i brannskadene og antallet uoppklarte branner. Arbeiderpartiveteranen Knut Sjøli tok opp dette problemet i en interpellasjon, og hevdet at det skyldtes sider ved forsikringsvilkårene og selskapenes oppgjørspraksis. Men, angivelig provosert av presseomtale, utvidet han kritikken til å gjelde andre sider ved næringen: Vilkårene var vanskelige og med overlegg redigert for å narre eller vill-lede forsikringstakerne, det offentlige tilsynet – Forsikringsrådet – var for svakt, selskapene drev med altfor høye kostnader og lurte unna midler fra beskatning i uforholdsmessig store ”reserver”, hevdet han. Alt i alt mente Sjøli at dette gjorde behovet for statsinngrep ”innlysende”, og at næringen måtte gå over til statsdrift.

Da forslaget hans var oppe til behandling i Stortinget, hevdet Sjøli at det hadde utløst den rene panikk i forsikringsnæringen – han mente at han ”...stukket fingeren i et hvेषebol, [og] truffet en etat, hvor det er mange folk med dårlig samvittighet.” Reaksjonene fra næringens organer vitnet imidlertid ikke om noen panikk. Tvert om – det kom svært få slike reaksjoner. Den eneste skriftlige henvendelsen til Sjøli eller Stortinget i denne saken ser ut til å være et ”notat” fra direktør Christian Hansson i Storebrand. Passiviteten i forsikringsorganisasjonene kan rett og slett skyldes at behandlingen av forslaget gikk så raskt at de ikke rakk å reagere. Det ble reist 25. mai 1928 og var ferdig behandlet allerede 19. juni.

Stortinget vedtok å sende det over til regjeringen, men bare etter at justisministeren hadde presisert at han tolket vedtaket slik at ”...det ikke pålegger regjeringen nogen som helst plikt verken i den ene eller den andre henseende.”

Utviklingen på 1930-tallet

Viktigere enn behandlingen av Sjølis sosialiseringsforslag var utviklingen innen forsikringslovgivningen på 1930-tallet. Det var komiteer i sving med å vurdere lovgivningen både for skade- og livsforsikringsselskapene. *Skadeforsikringskomiteen* la fram sin innstilling i 1934. Vurdering av sosialisering var ikke med i komiteens mandat, men ett medlem, Sverre Støstad fra Arbeiderpartiet, uttalte i en særmerknad at det hadde vært "...naturlig at spørsmålet om statsmonopol for all forsikringsvirksomhet hadde kommet opp til drøftelse" i forbindelse med en så stor revisjon av skadeforsikringslovgivningen. Den videre behandling av innstillingen førte til endringer i Lov om forsikringsselskaper i 1938 da det ble innført konsesjonsplikt også for skadeforsikringsselskaper.

Livsforsikringskomiteen la fram sin innstilling i 1933 med utkast til en ny lov om forsikringsselskaper uten at dette førte til konkrete resultat i form av lovendringer. Også denne innstillingen forutsatte at næringen fortsatt skulle drives av private selskap.

Et nytt element mot slutten av mellomkrigstida var sterkere fokus på skadeforsikring enn tidligere. Kritikken mot denne delen av næringen dreide seg om at kostnadene var for høye, bl.a. på grunn av oppsplittingen i mange små selskaper, og at selskapene beregnet seg for store fortjenestemarginer. Mange innen forsikring var urolige for denne utviklingen. I januar 1939 fikk direktørene Christian Hansson i Storebrand og Harald Sommerfeldt i Norden møte sosialminister Oscar Torp¹⁴ i Arbeiderpartiregjeringen for å diskutere regjeringens posisjon overfor forsikringsnæringen. Deres konklusjon etter møtet var at regjeringen mente at skadeforsikringsvirksomheten måtte reguleres bedre, men at det ikke var noen fare for sosialisering under den eksisterende politiske konstellasjon med en mindretallsregjering. Det beste selskapene kunne gjøre "...under disse omstendigheter

[er å] forholde sig rolig og undgå enhver offentlig behandling av saken."

Okkupasjonsårene 1940 - 45

Økonomisk sett var okkupasjonsårene ikke spesielt vanskelige for skadeforsikringsselskapene, mens lave renter og andre trekk ved den økonomiske utviklingen førte til problemer for livsforsikringsselskapene. Også politisk var livsforsikringsselskapene ute i hardere vær enn skadeselskapene – flere av de konfliktene som oppstod mellom Nasjonal Samlings "nasjonale regjering"¹⁵ og forsikringsnæringen, berørte i første rekke livsselskapene, bl.a. motstanden mot NS' krav om at selskapene skulle tegne livsforsikring for frontkjemperne¹⁶, og mot beslagleggelse og gjenkjøp av livsforsikringene til de deporterte jødene¹⁷. Kampen mot NS' forsøk på å nazifisere det norske samfunnet og spesielt organisasjonslivet angikk riktignok næringen som helhet, men det var livsselskapene som holdt ut lengst mot NS-myndighetene. NS' angrep på organisasjonene førte bla. til at forsikringsnæringens organisasjon, Norske Forsikringsselskapers Forbund (stiftet i 1937, se nedenfor), fikk NS-medlemmer innsatt i ledelsen og ble omdøpt til Norges Forsikringsforbund. Livforeningen derimot ignorerte alle pålegg om å underordne seg det nazistiske Forsikringsforbundet, og unngikk ved dette å bli nazifisert. Foreningen kunne dermed koordinere selskapenes motstand mot NS' politiske og økonomiske framstøt.

Ministerpresident i NS-regjeringen Vidkun Quisling så på denne motstanden som sabotasje, og det var noe av bakgrunnen for at hans regjering i februar 1945 vedtok en lov om sosialisering av livsforsikringsselskapene. Vedtaket var overraskende i det NS i utgangspunktet var et næringslivsvennlig parti, men mot slutten av okkupasjonen hadde mer radikale krefter med utspring i den da NS-dirigerte Landsorganisasjonen sterkere innflytelse på

partiets politikk. Dessuten arbeidet enkeltpersoner med tilknytning til både forsikringsnæringen og NS for omfattende strukturendringer i næringen. Også disse to forhold hadde nok betydning for vedtaket om sosialisering.

Selve sosialiseringen skulle skje i to etapper: Først skulle alle livselskaper omdannes til gjensidige selskaper, disse skulle så inkorporeres i Norske Folk¹⁸ som deretter skulle få et styre utnevnt dels av NS' regjering, dels av det nazifiserte Norges Forsikringsforbund. Med NS' posisjon som statsbærende parti, ville kontrollen totalt sett vært på Statens hender. NS' sosialiseringslov ble imidlertid aldri gjort kjent, og var ikke på noe tidspunkt i nærheten av å bli gjennomført.

De første etterkrigsårene - Livsforsikringskomiteen av 1947

2. verdenskrig førte i flere land til en politisk radikaliseringsprosess. Dette kom bl.a. til uttrykk i de første valgene etter at krigen var over. I Norge fikk Arbeiderpartiet ved valget i 1945 for første gang rent flertall i Stortinget og kunne danne regjering alene. Partiet beholdt regjeringsmakten til 1965 – bare med et lite avbrudd i 1963 da en borgerlig samlingsregjering satt i tre uker. Unntatt i årene 1951 – 55 var Einar Gerhardsen statsminister i hele denne perioden.

For forsikringsnæringen betydde dette at sosialisering igjen kom på dagsordenen i flere europeiske land. I Sverige gikk det sosialdemokratiske partiet inn for sosialisering i etterkrigsprogrammet det la fram i 1944, og det ble satt i gang en offentlig utredning med dette for øye. På bakgrunn av debatten i andre europeiske land, utviklingen i Sverige og at Arbeiderpartiet i sitt arbeidsprogram for 1946 - 49 gikk inn for å utrede "samfunnets overtaking" av bank- og forsikringsnæringen, var det uro i næringen for at sosialisering av forsikring også kunne bli foreslått i Norge. Næringen antok på bakgrunn av politiske signaler fra de

siste årene før okkupasjonen at skadeforsikringsselskapene var mest utsatt, og Norske Forsikringsselskapers Forbund satte i gang argumentinnsamling mot sosialisering og utarbeidet forslag til tiltak som kunne dempe eventuell kritikk mot næringen. Snart skulle det imidlertid vise seg at søkelyset i stedet ble satt på livsforsikringen.

I 1946 kom de første signaler om at regjeringen forberedte en utredning av livsforsikringsnæringen, og året etter ble *Livsforsikringskomiteen av 1947* (heretter oftest kalt Livkomiteen) utpekt. Komiteen talte 12 personer – fra forsikring kom dir. Fredrik Lange-Nielsen i Norske Liv og Otmann Koksvik fra Forsikringsfunksjonærenes Forening¹⁹. De viktigste argumentene for å sette i verk en utredning var at næringen ble drevet urasjonelt, oppsplittet i 14 selskaper med et høyt antall selgere, 16 – 17 000 til sammen, videre at det lave rentenivået under og like etter okkupasjonen hadde ført til betydelige problemer for næringen, og at livsforsikrings-selskapenes forvaltet en stor kapital slik at de var "...en betydelig faktor i samfundets økonomiske liv". Det siste momentet alene var nok til at det kunne "...anføres tungtveiende grunner" for å sosialisere virksomheten. Sosialisering var likevel bare ett av flere alternativ komiteen skulle vurdere. Andre aktuelle løsninger var å få til et "rasjonelt" samarbeid mellom selskapene, for eksempel ved at de delte landet mellom seg, og/eller en betydelig reduksjon i antall selskaper, kanskje helt ned til to – ett for individuell og ett for kollektiv forsikring. Komiteens vurdering av alternativene skulle skje på fritt grunnlag, men inntrykket var at regjeringen forventet en innstilling om statsovertakelse i en eller annen form.

De første etterkrigsårene var preget av sterk statlig kontroll og dirigering av økonomien, men også av debatt om hvor lenge det ville være nødvendig å fortsette med dette "regimet". Et regjeringsoppnevnt utvalg²⁰, "Sjaastad-utvalget", la i 1952 fram forslag til

lovgivning som langt på vei innebar at den statlige reguleringen skulle fortsette også utover gjenreisningsperioden rett etter okkupasjonen. Etter en krass politisk strid ble utvalgets forslag bare delvis gjennomført og da i mer moderat form enn først foreslått. Denne striden og utfallet av den satte preg på forholdet mellom myndighetene og finansnæringen i de neste årene, og også på Livkomiteens endelige innstilling som kom i 1953.

Komiteen hadde gått gjennom de fleste sider ved næringens virksomhet, og fant lite å kritisere ved premieberegning, akkvisisjon og kapitalforvaltning. Konklusjonen var klar: Sosialisering gjennom statens overtakelse av virksomheten var verken ”nødvendig eller ønskelig.”

På ett punkt reiste komiteen imidlertid kritikk mot næringen – den mente at selskapenes styrende organer var ensidig sammensatt og ikke reflekterte den sosiale og yrkesmessige sammensetningen av forsikringstakerne. Den foreslo derfor at alle selskaper skulle omdannes til gjensidige, og at forsikringstakerne skulle få innflytelse ved å velge representanter til et nytt organ, *selskapsrådet*, som skulle komme i stedet for generalforsamlingen. Ett medlem, stortingsrepresentant Iver K. Hognestad fra Arbeiderpartiet, gikk inn for at offentlig valgte representanter skulle inn både i selskapsrådet og styret, og begrunnet det med behovet for kontroll med selskapenes kapitalforvaltning.

Først i 1957 la regjeringen fram en Odelsstingsproposisjon basert på Livkomiteens innstilling der både overgang til gjensidige selskaper og offentlig oppnevnte representanter i selskapsrådet og styret ble foreslått lovfestet. Dette skapte sterk debatt, og en rekke kritiske oppslag i den borgerlige pressen. *Aftenposten* (Oslo) skrev at dersom regjeringens forslag ble gjennomført, ville det ikke bli ”...forsikringstagerne som kommer til å øve innflytelse på selskapenes ledelse [...]. Det blir Statens representanter.”²¹ *VG* (Oslo) karakteriserte i

sin overskrift forslaget som ”halvsosialisering av norsk livsforsikring”.²²

Livforeningen ønsket verken tvungen omdanning til gjensidige selskaper eller offentlig oppnevnte representanter, og startet en betydelig lobbyvirksomhet som bla. resulterte i at representanter for selskapene fikk møte statsminister Einar Gerhardsen og sosialminister Gudmund Harlem til en personlig samtale. Det ser ut til at Livforeningens representanter nådde fram med sin argumentasjon, og i en ny odelsstingsproposisjon fra 1958 var forslaget om offentlig oppnevnte representanter tatt ut. Men regjeringen sto fast på omdanning til gjensidige selskaper, og Livforeningen vendte seg da til opposisjonspartiene. Den utarbeidet et alternativ til regjeringens forslag, og de borgerlige partiene lovet å fremme dette forslaget i Stortinget. Usikkerhet om Norges framtidige forhold til EEC og EFTA førte imidlertid til at det ikke ble aktuelt for verken regjeringen eller opposisjonen å legge fram forslag om regulering av forsikringsnæringen i Stortinget.

Livkomiteens innstilling var langt mindre kritisk mot næringen enn mange hadde ventet, og ingen av medlemmene gikk inn for sosialisering. Årsaken til dette var dels at komiteens egne undersøkelser hadde vist at det ville være lite å vinne på at staten overtok næringen, men like viktig var den generelle politiske utviklingen og da ikke minst signalene fra Arbeiderpartiet om at sosialisering ikke lenger var like aktuell politikk. Arbeiderpartiets landsmøte i 1949 markerte et skille i partiets økonomiske politikk i retning av satsing på økonomisk vekst, full sysselsetting, en blandingsøkonomi med et visst statlig innslag i industrien og først og fremst utvikling av samarbeid med eierinteressene i næringslivet. Sosialisering passet ikke inn i dette bildet, og en utredning om livsforsikringsnæringen som ble lagt fram for landsmøtet, pekte nettopp på omdanning til gjensidige selskaper som et alternativ til sosialisering. Dette syns-

punktet kom ikke inn i partiets program, både fordi Livsforsikringskomiteen fortsatt var i arbeid, og fordi man ikke var helt klar til å gi slipp på sosialisering som politisk mål. På møtet i 1949 forsøkte Haakon Lie²³ i stedet å gi begrepet sosialisering et nytt innhold ved å presisere at overføring av produksjonsmidlene ikke var nødvendig, i stedet ble en utvidelse av demokratiet til også å omfatte økonomisk virksomhet det viktigste. I årene som fulgte, skulle dette bety både offentlig innflytelse gjennom representanter i styrende organer og medbestemmelsesrett for de ansatte.

Fortsatt var det delte meninger om sosialisering innen partiet, og landsmøtet i 1953 vedtok, som vi har sett, at det skulle settes ned en sosialiseringsskomité som skulle ta opp dette spørsmålet i hele sin bredde. Først da denne komiteen i sin endelige innstilling i 1959 avskrev sosialisering som et aktuelt alternativ, var debatten om dette spørsmålet tilsynelatende over.

”Samarbeidsårene” – Samarbeidsnemnda 1951 – 65

Den sterke politiske strid om forslagene til økonomisk lovgivning i 1952 (se ovenfor) gjorde inntrykk både på Arbeiderpartiet og på LO. Arbeiderpartiets næringspolitikk beveget seg i årene som fulgte, i retning av samarbeid med næringslivet. Dette viste seg også i forholdet til finansnæringen, og perioden fra rundt 1955 og ti år framover ble preget av samarbeid om kredittpolitikken mellom myndighetene og næringen. Det sentrale organet for dette samarbeidet var *Samarbeidsnemnda* som var etablert i 1951 med Finansdepartementet, Norges Bank, Bankinspeksjonen²⁴, Den norske Bankforening²⁵ og Sparebankforeningen i Norge som medlemmer. Livsforsikringsselskapene kom med i 1955. Formålet fra myndighetenes side var å sikre at bankenes og livselskapenes utlånsvirksomhet ble drevet slik at den støttet opp om de viktigste

målene i den økonomiske politikken, i første rekke å holde rentenivået nede. De viktigste virkemidlene var å sikre statsbankene finansiering til lav rente og å begrense bankenes og livsforsikringsselskapenes utlån.

I Samarbeidsnemnda lyktes det, trass i til dels sterke meningsforskjeller både om prinsipper og praktiske spørsmål, i stor utstrekning å nå fram til enighet om kredittpolitikken og de tiltakene som nemnda mente det var nødvendig å sette i verk. Men mot midten av 1960-tallet begynte samarbeidet å halte. Livselskapene fulgte riktignok lojalt opp nemndas vedtak, men bankene overskred ikke sjelden kreditttrammene, og det skjedde en ekspansjon i kredittgivingen utenom de regulerte kanalene, det såkalte *grå markedet*. Regjeringen ønsket da å supplere nemndas forhandlingssystem med lovgivning. Dette satte bankene seg mot, og de valgte å gå ut av Samarbeidsnemnda da en egen *Penge- og kredittlov* ble vedtatt i 1965.

Med bankenes utmelding opphørte Samarbeidsnemndas virksomhet. I de årene det frivillige samarbeidet i nemnda fungerte, hadde det støtte både fra Arbeiderpartiet og de borgerlige partiene, men debatten innad i Arbeiderpartiet og ikke minst i fagbevegelsen viste at mange innen arbeiderbevegelsen fortsatt følte behov for sterkere styring av finansnæringen.

Ny radikaliserings – striden om demokratisering 1965 – 1977

I de første årene etter at Samarbeidsnemnda var oppløst, kom det til en generell radikalisering i deler av det politiske miljøet. For Arbeiderpartiet begynte ”konkurransen” fra SF (se ovenfor) å bli mer merkbar. Landsmøtet i 1969 ble et nytt vendepunkt i partiets forhold til finansnæringen. I sitt innledningsforedrag til debatten om prinsippprogrammet hevdet partiets nestleder Reiulf Steen²⁶ at det ville bli nødvendig å ta en ”maktkamp” om sam-

funnsutviklingen skulle styres av "... av demokratiske organer, eller om den fortsatt skal utøves av private banker, forsikringsselskaper og industrikonserner." I prinsippprogrammet gikk partiet inn for utvidet økonomisk demokrati, og programfestet at samfunnet måtte få full styring over banker og kredittinstitusjoner, og "etter hvert" overta disse institusjonene – dvs. en sosialisering.²⁷

Sosialisering var, som vi har sett, i realiteten forlatt av Arbeiderpartiets ledelse allerede på slutten av 1940-tallet, og offisielt ved drøftelsen av Sosialiseringsskrammets innstilling til landsmøtet i 1959. Men likevel hadde kravet om sosialisering vært levende i mange lokale partilag, en rekke fagforbund og i AUF i årene som fulgte, og kom altså nå igjen til overflaten.

Dette ble imidlertid et kort mellomspill. Allerede på landsmøtet i 1971 ble vekten lagt på styring og ikke statsovertakelse av finansinstitusjonene, og at dette skulle skje ved at offentlige representanter kom inn i representantskapene i bankene og livsforsikringsselskapene. I 1973 ble dette utvidet til også å gjelde skadeforsikringsselskapene. For denne politikken ble det skapt et nytt begrep – *demokratisering* – til erstatning for det mer kontroversielle *sosialisering*.²⁸ Med demokratisering mente man at Staten skulle sikre seg innflytelse over driften av bankene og forsikringsselskapene, og da særlig deres kapitalforvaltning. Dette skulle ikke skje ved at Staten overtok eierskapet til bankene og forsikringsselskapene, men at bedriftsdemokratiet ble lovfestet og – i denne sammenheng det viktigste – at offentlig oppnevnte medlemmer skulle inn i representantskap og styre. For bankenes del var dette starten på en utvikling som førte til at offentlig valgte representanter og representanter for de ansatte fikk flertall i representantskapet fra 1977.²⁹

For forsikring tok utviklingen en annen retning. Riktignok ble det i partiprogrammet fra 1973 krevd at Stortinget skulle oppnevne

halvparten av representantene i forsikringsselskapenes representantskap, men samtidig ble det tatt inn en passus om at "samfunnets forsikringsinteresser søkes bedre ivaretatt gjennom et utvidet samarbeid mellom Norges Brannkasse [...], og de store folkeorganisasjoner som også driver forsikringsvirksomhet." Med dette søkte Arbeiderpartiet å gripe inn i en fusjonsprosess som allerede var i gang mellom Norges Brannkasse, Samtrygd og Samvirke. *Norges Brannkasse*, oftest omtalt som *Brannkassen*, hvilte på stolte tradisjoner som Norges eldste eksisterende forsikringsselskap med røtter fra 1767. Det var et offentlig forsikringsselskap – medlemmene av de styrende organer var valgt av Stortinget og fylkestingene. Selskapet har senere fusjonert med Norske Folk til UNI forsikring som i sin tur fusjonerte med Storebrand. *Samtrygd* var etablert som et reassuranseselskap for landets 260 bygdebrannkasser i 1922. I 1958 fikk Samtrygd konsesjon til å selge forsikring i alle bransjer unntatt kredittforsikring, og etter dette solgte de lokale brannkassene kun brannforsikring for egen regning og alle andre forsikringer på vegne av Samtrygd.³⁰ *Samvirke* var etablert i 1921 av *Norges Kooperative Landsforbund*. Selv om selskapet stod arbeiderbevegelsen nær, kom LO først inn på eiersiden i 1964 med en andel på 45 %. Etter dette ønsket LO å styrke Samvirkes stilling i norsk forsikring, og en fusjon med Brannkassen og Samtrygd ville vært et vesentlig skritt i denne retningen. LO's mål var å skape et stort demokratisk styrt selskap, som kunne fungere som en brekkstang for å utvikle tilsvarende styringsformer også i andre selskap. Arbeiderpartiet delte denne målsettingen, og da partiet vant tilbake regjeringmakten i 1973, gikk regjeringen inn med støtte til fusjonen. Forhandlingene ble imidlertid vanskelige, Samtrygd trakk seg tidlig ut, og i Norges Brannkasse var det både i ledelsen og blant de ansatte stor motstand mot fusjonen. Trass i at Arbeiderpartiet ved valgene til generalfor-

samlingen i Norges Brannkasse i 1975 hadde sikret seg så mange av representantene som mulig, falt forslaget om fusjon med Samvirke med minst mulig margin.

Det er noe overraskende at Arbeiderpartiet ikke før forsøket på fusjon med Samvirke i 1974 – 75 forsøkte å sikre seg kontroll over styrende organer i Brannkassen. Valgordningen til representantskapet åpnet for dette – helt fra 1912 av, dvs. gjennom hele den perioden partiet diskuterte sosialisering eller demokratisering av forsikringsnæringen, ble representantskapet valgt politiske organer – fylkestingene og formannskapene i en del kommuner. I tillegg ble ett av tre styremedlemmer valgt av Stortinget. Ikke noe tyder på at Arbeiderpartiet i denne perioden forsøkte å sikre seg så mange som mulig av plassene i representantskapet eller det stortingsvalgte styremedlemmet for å få innflytelse på driften av Brannkassen, som tross alt var det største selskapet innen bygningsforsikring og hadde store markedsandeler i andre bransjer. Betyr dette at partiet til syvende og sist likevel ikke var så interessert i å ta kontroll med forsikringsnæringen som det kan se ut til ut fra prinsipp- og arbeidsprogrammene? Trolig er dette å trekke det for langt. Mye tyder på at valgene til styrende organer ikke ble sett på som politiske valg i det hele tatt før fusjons-saken kom opp. Vervene ble likelig fordelt mellom partiene. Dessuten ble Norges Brannkasse av de fleste oppfattet som et ”offentlig selskap” som alltid hadde vært under samfunnets kontroll.

1977 – 1985: Krav om utredning – ”Harlem-komiteen” kommer

Under inntrykket av det mislykkede forsøket på fusjon mellom Norges Brannkasse og Samvirke gikk LO inn for en bred offentlig utredning av forsikringsnæringen. Også Arbeiderpartiets eget forsikringspolitiske utvalg inntok dette standpunktet. På landsmøtet i 1977

ble det også partiets offisielle politikk. I stedet for demokratisering av forsikring, og gikk partiet inn for en bred utredning av næringens framtid. AUF stilte et eget forslag om at utgangspunktet for utredningen skulle være demokratisering av forsikringsnæringen etter samme retningslinjer som for bankene. Dette falt med 100 mot 145 stemmer.

Det skulle likevel ta over ett år før komiteen som skulle utrede næringens framtid, kom på plass. Den ble ledet av Gudmund Harlem³¹, og i mandatet het det at den skulle legge vekt på ”...samarbeid mellom forsikringsselskaper, offentlige institusjoner og folkeorganisasjonene”. Videre ble modernisering av forsikringslovgivningen nevnt, bl.a. økt bedrifts-demokrati og ”styrket samfunnsmessig styring.” Komiteen la fram sin innstilling i 1983. Ingen av medlemmene hadde funnet grunn til å foreslå nasjonalisering av forsikringsnæringen eller å lovfeste offentlig representasjon i selskapenes styrende organer.

Med dette var det satt endelig sluttstrek for debatten om sosialisering av forsikringsnæringen. Tida var løpt fra den – den borgerlige regjeringene i årene 1981 – 86 satte i verk en gjennomgripende deregulering av samfunnet som også omfattet finansnæringen. Også innen Arbeiderpartiet var holdningene endret. På landsmøtet i 1985 var partiet opptatt av å sikre en effektiv konkurranse på forsikringsmarkedet – ikke å eliminere den ved å opprette et statlig monopolselskap.

Forsikringsnæringens ”politiske” arbeid

På samme måte som Arbeiderpartiets politikk overfor forsikringsnæringen var i endring og utvikling gjennom forrige århundre, var det en utvikling i hvordan næringen møtte de politiske utfordringene den ble stilt overfor – spesielt i det helt sentrale spørsmålet om sosialisering.

Fram til Norske Forsikringsselskapers Forbund ble stiftet i 1937

Da Arbeiderpartiet og Bonnevie for første gang satte sosialisering av livsforsikringsnæringen på dagsordenen i 1914, førte det som vi har sett, knapt til noen reaksjon fra næringens side, bortsett fra en pamflett utarbeidet av en enkeltperson.

Da Arbeiderpartiet i 1920 la fram forslag om å utrede sosialisering av *hele* forsikringsnæringen, var situasjonen alvorligere sett fra næringens side. Det kunne se ut til at forslaget hadde støtte langt inn på borgerlig side. Fortsatt hadde ikke næringen noen samlende næringsorganisasjon, men det ble likevel sendt en felles henvendelse til Stortinget fra fem organisasjoner, bl.a. Livforeningen, som til sammen representerte de fleste virksomheter innen næringen. De fem organisasjonene var imidlertid i første rekke priskarteller, og det svekket nok deres argumentasjon. Det ser ikke ut til at verken denne felleshenvendelsen eller tilsvarende brev fra direktøren i ett av livselskapene ble tillagt vekt selv om de utførlig behandlet – og avviste – argumentene for sosialisering. Stortinget vedtok å anmode regjeringen om å sette i gang med utredningsarbeidet, men næringen ble reddet av regjeringsskiftet senere samme år og et generelt linjeskifte i den borgerlige politikk overfor arbeiderbevegelsen.

Ved neste korsvei, i 1928, var situasjonen omtrent den samme som i 1914/15 med svært få reaksjoner fra næringen.

I denne første perioden var næringens politiske virksomhet altså preget av noe tilfældighet, og man kunne bare oppvise én fellesopptreden, som ikke førte til noe konkret resultat.

For at bildet skal bli fullstendig, må det også nevnes at Den norske Forsikringsforening rett etter 1920 i samarbeid med Forsikringsrådet fikk i gang en privat utredning av forsikringslovgivningen. Denne fikk betydning for utviklingen av lovverket på 1930-tallet (se ovenfor).

1937: Norske Forsikringsselskapers Forbund stiftes

Stiftelsen av Norske Forsikringsselskapers Forbund³² førte til at næringens politiske arbeid kom inn i organiserte former. Forsikringsforbundet fikk tilslutning fra det overveiende flertall av selskaper, og oppnådde relativt raskt å bli godkjent av myndighetene som talerør for næringen. Forbundet tok tak i det næringspolitiske arbeidet, og dette fikk en viss betydning for endringene i lovverket om forsikring i 1938. Under okkupasjonen ble, som vi har sett, Forbundet nazifisert, og selskapene unngikk så langt mulig kontakt med det. Men straks etter at okkupasjonen var over, gjenopptok Forsikringsforbundet sitt arbeid, og konsentrerte seg, som vi har sett, om å forberede en ventet debatt om sosialisering av skadeforsikring.

Livforsikringskomiteen av 1947 – Livforeningens anliggende

Stiftelsen av Norske Forsikringsselskapers Forbund førte ikke til at Livforeningen innskrenket sin virksomhet – faktisk kan man de første årene ane et visst konkurranseforhold mellom de to organisasjonene. Da *Livforsikringskomiteen av 1947* ble oppnevnt, var det naturlig at Livforeningen avgjorde hvordan næringen skulle forholde seg. Den la opp til en lojal linje, la vekt på at diskusjonene skulle foregå innad i komiteen, og kom ikke med større offentlige utspill så lenge komiteen var i arbeid.

Selve komitéinnstillingen hadde næringen grunn til å være fornøyd med. Den hadde tydelig nådd fram med sin argumentasjon i komiteen. Imidlertid var den langt mindre glad for innholdet i de to odelstingsproposisjonene som bygget på Livkomiteens arbeid. Som vi har sett, la den første, fra 1957, opp til både tvungen omdanning av alle selskaper til gjensidige og til at offentlig oppnevnte representanter skulle inn i styrende organer, mens den andre bare la opp til omdanning til

gjensidige selskaper. Livforeningen satte i denne sammenheng i verk en vellykket lobbyvirksomhet – først rettet mot regjeringen og dernest de borgerlige opposisjonspartiene – og oppnådde en viss støtte for sin avvisning av forslagene i de to proposisjonene.

Demokratiseringsdebatten i 1970-årene – en utfordring for Forsikringsforbundet

Da Arbeiderpartiet på 1970-tallet programfestet demokratisering av næringen ved å få inn offentlige representanter i selskapenes representantskap, ble Forsikringsforbundets hovedstrategi å få gjennomslag for at det var nødvendig med en utredning før det kunne bli aktuelt å gjennomføre en demokratisering av forsikring. Tanken bak dette var at en utredning ville være en mulighet til å nå fram til sentrale politiske miljøer både med næringens synspunkter og informasjon om forsikringsnæringen, og at dette ville styrke argumentasjonen mot demokratisering. For å begrunne behovet for en utredning, var det imidlertid først nødvendig å skape forståelse for at det var vesentlige forskjeller mellom bank- og forsikringsvirksomhet slik at det ikke var mulig å overføre løsninger og regelverk fra demokratiseringen av bankene direkte til forsikring.

Konkret satset Forsikringsforbundet i første rekke på kontakts- og tillitskapende tiltak gjennom regelmessige møter med de politiske partienes stortingsgrupper og senere også ungdomsorganisasjonene, og i tillegg informasjonsvirksomhet overfor de politiske miljøer – både i partiene og fagbevegelsen. Representanter for næringen møtte politikere til debatt i åpne fora, og når anledningen bød seg, gikk Forsikringsforbundet offentlig ut og erklærte at forsikringsnæringen ønsket en utredning, bl.a. fordi forsikringslovgivningen fra 1911 var moden for modernisering.

Sentralt i informasjonsarbeidet stod heftet *Forsikring og samfunn* som kom ut første

gang i 1975. Heftet var utarbeidet av en komité oppnevnt av styret i Forsikringsforbundet. Formålet med heftet var at det skulle fungere som et dokument med saklige opplysninger til bruk for næringens talsmenn i diskusjoner med politikere, presse osv.

Forbundets strategi lyktes – etter at forsøket på fusjon mellom Samvirke og Norges Brannkasse gikk i vasken, støttet LO en utredning, og i 1977 ble dette også Arbeiderpartiets politikk. Det tok likevel tid før utredningsarbeidet kom i gang, og næringen purret flere ganger på dette.

Var det Forsikringsforbundets næringspolitiske innsats som var årsaken til at forsikringsselskapene ikke ble demokratisert slik bankene ble i 1977? Det er sannsynlig at Forbundets vellykte strategi var viktig for dette resultatet, men også andre faktorer var av betydning. Den viktigste var nok at all den stund formålet med demokratisering var å styrke kontrollen med finansmarkedet og låne markedet, var kontroll med bankene viktigere enn forsikring rett og slett fordi de var langt større aktører på finansmarkedet. Arbeiderpartiet hadde opprettholdt kravet om offentlige representanter i bankenes styrende organer gjennom hele etterkrigstida, mens det for forsikring også var aktuelt med alternativer for å sikre forsikringstakerne innflytelse i selskapene. Fokus ble dermed satt på bankdemokratiseringen, selv om det sannsynligvis var politisk flertall for å demokratisere også forsikringsselskapene etter at dette var gjennomført for bankenes del.

Videre var det viktig at LO i 1964 gikk inn som deleier i Samvirke. Selskapet var da i betydelige økonomiske problemer. LO tilførte det frisk kapital, og satset på å utvikle det videre ved å styrke båndene mellom fagbevegelsen og Samvirke ved at Samvirke utviklet produkter spesielt for LO-medlemmene. Viktigst i denne sammenheng var den kollektive hjemforsikringen basert på fagforeningsmedlemskap som ble lansert i 1966. Dette førte til

konflikt med de øvrige forsikringsselskapene og Norske Forsikringsselskapers Forbund, og dette sveiset Samvirke og fagbevegelsen ytterligere sammen. Etter denne striden ønsket LO å styrke Samvirkes posisjon og å bygge opp et alternativ til de øvrige selskapene. Forsøket på fusjon mellom Samvirke, Norges Brannkasse og Samtrygd for å bygge opp et ”demokratisk folkeselskap”, var et ledd i dette arbeidet. Som vi har sett, tok det noe tid å fullføre denne prosessen som til slutt mislyktes med minst mulig margin. I denne perioden snudde noe av holdningen til forsikring i Arbeiderpartiet – kanskje fordi ledende personer i partiet gjennom engasjementet i Samvirke fikk ny innsikt i forsikringstekniske spørsmål. De begynte å se på forsikring som en del av sosialpolitikken som leverandør av sikkerhet for hus og hjem og et supplement til Folketrygden. Det var et viktig signal om at næringen hadde lyktes med å vise at forsikring ikke var det samme som bank, og at en selvstendig utredning av forsikringsnæringen var nødvendig før det ble tatt beslutning om eventuell demokratisering.

Avslutning

Kravet om sosialisering av forsikringsnæringen var levende i arbeiderbevegelsen gjennom nesten hele det 20. århundre, men da bevegelsens ledende politiske parti, Arbeiderpartiet, sto samlet om dette kravet, dvs. i perioden fram til okkupasjonen, var det for svakt til å gjennomføre det. Da partiet etter okkupasjonen ble sterkt nok til å gjennomføre sosialisering, sto det ikke lenger samlet om det. Bare de aller første årene etter 1945 gikk ledelsen i partiet inn for sosialisering av forsikring og andre næringer, etter ca 1950 var det kun en del lokale partilag, AUF og noen sentrale fagforbund innen LO som gikk inn for sosialisering. Det nye partiet på venstresiden, Sosialistisk Folkeparti, tok opp kravet,

og dette kan være noe av årsaken til at det ble reist igjen i Arbeiderpartiet tidlig på 1970-tallet. Det ble imidlertid raskt moderert til at man skulle søke innflytelse gjennom offentlige representanter i styrende organer – ikke ved at Staten overtok eierskapet til virksomhetene.

Forsikringsnæringens reaksjon på forslagene om sosialisering utviklet seg gjennom hele perioden vi har beskrevet. Det begynte med brev til stortingskomiteer fra enkeltpersoner og organisasjoner, vesentlig tarifforeningene, innen næringen uten at dette skjedde etter noen samlet plan. I 1937 etablerte næringen en felles næringsorganisasjon, Norske Forsikringsselskapers Forbund, og med det ble satsingen mer målrettet selv om De norske Livsforsikringsselskapers Forening fortsatt drev næringspolitikk på sine medlemmers vegne, og det tok lang tid før Forbundet fikk bygget opp noen betydelig næringspolitisk kompetanse. I siste runde om sosialisering og demokratisering på 1970-tallet ble næringens politiske arbeid drevet etter en gjennomtenkt strategi med å få satt i verk en offentlig utredning av næringen som et første mål. Dette ble nådd som et resultat av kontaktskapende arbeid i kombinasjon med argumentasjon bygget på faktainformasjon om næringen.

I et foredrag i 1996 avlivet daværende adm. direktør i Norges Forsikringsforbund Gunnar Brask ”sosialiseringsspøkelset” for godt. Imidlertid pekte han på at et nytt spøkelse romsterte i kulissene – ”privatiseringsspøkelset.” Brask forutså en utvikling der ansvaret for å sikre økonomisk trygghet ble flyttet fra fellesskapet til den enkelte. Utviklingen de siste årene har aktualisert dette. Gjennom ”modernisert folketrygd” og obligatorisk tjenstepensjon flyttes deler av ansvaret for økonomisk trygghet i eldre år fra samfunnet til den enkelte og arbeidsgiverne. Dette åpner nye markeder for forsikringsnæringen, men stiller den også overfor nye utfordringer og forventninger fra publikum. Ønsker næringen dette?

Er den i stand til å innfri forventningene? Om den ikke lykkes, har vi kanskje ikke hørt siste ord om offentlige inngrep og sterkere styring?

Noter

- ¹ *Det norske Arbeiderpartis Landsmøter 1912 – 1933, Beslutninger og resolusjoner*, Det norske Arbeiderpartis Forlag: Oslo 1934.
- ² Hansen, Arvid: *Sosialisering i teori og praksis*, Kristiania 1920: Det Norske Arbeiderpartis Forlag.
- ³ *Protokoll over forhandlingene paa det 24. ordinære landsmøte*, Arbeidernes Aktietrykkeri: Kristiania 1920.
- ⁴ Leksikonet rettet seg spesifikt mot arbeiderklassen som et ledd i arbeiderbevegelsens arbeid for å spre kunnskap i arbeider- og underklassen.
- ⁵ Friis, Jacob og Hegna, Trond (red.): *Arbeidernes leksikon*, bind 6, Arbeidermagasinets Forlag: Oslo 1936, s. 394.
- ⁶ Utkast til innstilling fra Sosialiseringkomiteen, desember 1954, side 6.
- ⁷ Martin Tranmæl (1879 – 1967) var medlem av Det norske Arbeiderpartis sentralstyre fra 1918 – 63, redaktør av partiavisen *Social-Demokraten* (senere *Arbeiderbladet*) fra 1921–49 og hadde en rekke andre verv i partiet og LO. Tranmæl var i en årrekke den mest markante og innflytelsesrike person i norsk arbeiderbevegelse.
- ⁸ Arnfinn Palmstrøm (1867 – 1922), fra 1919 professor i forsikringsmatematikk ved Universitetet i Oslo.
- ⁹ *Forsikringstidende* nr. 5/1914, datert 1.3.1914, s. 53.
- ¹⁰ Paal Olav Berg (1873-1968): Utdannet jurist. Sosialminister 1919-20, justisminister 1924-26 og høyesterettsjustitiarius 1929-46. Under okkupasjonen leder for Hjemmefronten fra 1941.
- ¹¹ Arne Magnussen var stortingsrepresentant 1919 – 27 og 1931 – 33, Christopher Hornsrud (1859 – 1960) var stortingsrepresentant 1912 – 36 og ble Arbeiderpartiets første statsminister 28.1 – 15.2.1928, mens Johan Nygaardsvold (1879 – 1952) var stortingsrepresentant 1916 – 49 og statsminister 1935 – 45.
- ¹² *Forsikringstidende* nr. 12/1920, datert 16.6.1920, s. 179.
- ¹³ *Protokoll fra Det norske Arbeiderpartis 29. ordinære landsmøte i Oslo 26. – 28.5.1933*, Oslo 1934: Arbeidernes Aktietrykkeri, s. 43.
- ¹⁴ Forsikring sorterte på dette tidspunkt under sosialdepartementet.
- ¹⁵ Det norske nazi-partiet *Nasjonal Samling* var stiftet allerede i 1933, men oppnådde aldri å få valgt en eneste representant til Stortinget. Under okkupasjonen ble partiet av tyskerne gjort til det eneste lovlige politiske parti i Norge, og 1.2.1942 dannet NS en kollaborasjonsregjering ledet av partiets ”fører” Vidkun Quisling.
- ¹⁶ Betegnelse på nordmenn som meldte seg til tysk krigstjeneste.
- ¹⁷ Høsten 1942 ble 762 norske jøder arrestert og sendt til tyske konsentrasjonsleire der 736 av dem omkom.
- ¹⁸ På dette tidspunkt et spesialselskap for kollektive forsikringer, eid av sju andre livsforsikringselskaper.
- ¹⁹ Fagforening for kontoransatte i forsikring, stiftet i 1937.
- ²⁰ Kalt ”Sjaastad-utvalget” etter Gunnars Sjaastad (1902 – 64). Stortingsrepresentant fra 1958, tidligere på 1950-tallet både justis- og industriminister.
- ²¹ *Aftenposten* 12.3.1957.
- ²² *VG* 11.3.1957.
- ²³ Haakon Lie (1905 -): Sekretær og sentralstyremedlem i Arbeiderpartiet 1945 – 69. En av de mest innflytelsesrike personer i norsk arbeiderbevegelse i etterkrigstida.
- ²⁴ Tilsynsorgan for bankene. Fra 1986 slått sammen med forsikringstilsynet, *Forsikringsrådet*, til *Kredittilsynet*.
- ²⁵ Forretningsbankenes bransjeorganisasjon.
- ²⁶ Reiulf Steen (1933 -): Nestformann i Arbeiderpartiet 1965 – 75, formann 1975 – 81. Stortingsrepresentant 1977 – 92.
- ²⁷ *Protokoll over forhandlingene på det 42. ordinære landsmøte*, Oslo 1969: Aktietrykkeriet, s. 111f.
- ²⁸ Et annet begrep med tilsynelatende samme innhold – *deprivatisering* – dukket opp på samme

tid. De politiske partiene var uenige om disse begrepene representerte noe nytt i forhold til sosialisering.

- ²⁹ Aksjonærene fikk tilbake flertallet tidlig på 1980-tallet, og ordningen med offentlig valgte representanter i bankenes representantskap ble avviklet i 1990.
- ³⁰ Senere ble det inngått en samarbeidsavtale mellom Gjensidige Liv og Samtrygd, og fra 1976 tok begge de to selskapene i bruk navnet Gjensidige.
- ³¹ Gudmund Harlem (1917 – 1988). Tidligere både sosial- og forsvarsminister. I 1978 professor ved Norges Tekniske Høyskole.
- ³² Forbundet endret i 1980 navn til Norges Forsikringsforbund. I 2000 fusjonerte det med Den norske Bankforening, og den nye næringsorganisasjonen fikk navnet *Finansnæringens Hovedorganisasjon*.

De mest sentrale kilder artikkelen er bygget på:

Arkiver:

1. *De norske Livsforsikringsselskapers Forenings arkiv*. Riksarkivet, Privatarkivet 940.
2. *Forsikringsrådets arkiv*. Riksarkivet.
3. *Norske Forsikringsselskapers Forbunds arkiv*. Riksarkivet, Privatarkivet 1187.

Trykte kilder:

1. Arbeiderpartiets landsmøter 1897 – 1985: *Protokoller*. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek – heretter forkortet AAB.
2. Arbeiderpartiets prinsipp- og arbeidsprogrammer 1901 – 1985. AAB.
3. Arbeiderpartiets sosialiseringsutvalg – utgitte dokumenter:
 - a. *Innstilling/debattgrunnlag fra Sosialiseringsutvalget av 1953*. AAB.
 - b. *Sosialiseringsutvalgets innstilling*. Kontrasts skriftserie, 1957, AAB.
 - c. *Sosialiseringsspørsmålet – innstilling nr. 2 (1959)*. AAB
 - d. *Landsmøtehefte nr. 1*, 1973. AAB
4. *Forsikring og samfunn*, Norske Forsikringsselskapers Forbund, Oslo 1975 og 1976: Eget forlag.

5. *Forsikring – Solidaritet og fellesskap i praksis*, DNAs forsikringspolitiske utvalg og AOF. Oslo 1976: Aktietrykkeriet. AAB
6. Landsorganisasjonens kongresser 1945 – 85: *Dagsorden og forslag og Protokoller*. AAB
7. *Stortingsforhandlinger – del 7: Forhandlinger (del 7) og Del 6a: Innstillinger for 1914, 1915, 1920, 1928, 1947, 1957 og 1958*.
8. *Vi vil..!* Norske partiprogrammer 1884 – 2001, CD-ROM fra Institutt for samfunnsforskning, 2001.

Aviser og periodika

1. *Aftenposten*, særlig årgangene 1928, 1953 og fra 1970-tallet.
2. *Forsikringstidende*, særlig årgangene 1914, 1915, 1920, 1928, 1940 – 45 og etterkrigsårene fram til 1975.
3. *Fri Fagbevegelse*, 1975.
4. *Kontrast*, flere årganger.
5. *Sosialdemokraten/Arbeiderbladet*, særlig årgangene 1915, 1920, 1928, 1938 og fra 1947 – 77.

Sentral litteratur om emnet artikkelen omhandler:

1. Bergh, Trond: *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 5: *Storhetstid 1945 – 65*, Oslo 1987: Tiden Norsk Forlag.
2. Bjørnsen, Bjørn: *Vår historie - Landsbanken og Samvirkeforsikring gjennom 100 år*, Oslo 1998: Tiden Norsk Forlag.
3. Bull, Edvard, Kokkvoll, Arne og Sverdrup, Jakob (red.): *Arbeiderbevegelsen i Norge*, bd. 5 og 6. Oslo 1987 og 1990: Tiden Norsk Forlag.
4. Christensen, Chr. A. R.: *Trygghet og vekst gjennom skiftende tider. De norske Livsforsikringsselskapers Forening 1915 – 1965*, Oslo 1965: De norske Livsforsikringsselskapers Forening.
5. Furre, Berge: *Vårt hundreår, norsk historie 1905 – 1990*. Oslo 1990: Det norske Samlaget.
6. Hagen, Marit Graff: *Samarbeidsnemnda, en studie i samarbeidet mellom staten og de private kredittinstitusjoner 1951 – 1965*. Hovedoppgave i historie ved UiO våren 1977.

7. Hansen, Arvid: *Sosialisering i teori og praksis*, Kristiania 1920: Det Norske Arbeiderpartis Forlag.
 8. Knutsen, Sverre og Ecklund, Gunhild J.: *Vern mot kriser. Norsk finanstilsyn gjennom 100 år*, Oslo 2000: Fagbokforlaget.
 9. Koht, Halvdan (red.): *Det norske Arbeiderpartis historie 1887–1937*, Oslo 1939: Det norske Arbeiderpartis forlag.
 10. Mykland, Knut (red.): *Norges historie*, bd. 12 og 13. Oslo 1988: W. Cappelens forlag as
 11. NOU 1983:52: *Forsikring i Norge* (Harlemutvalgets innstilling).
 12. Ousland, Gunnar: *Fagbevegelsen i Norge*, bd. 1. Oslo 1949: Arbeidernes faglige landsorganisasjon i Norge (i kommisjon i Tiden Norsk Forlag).
 13. Rikheim, Erling og Tannæs, Egil: *Forsikring i forandring. Norges Forsikringsforbund 1937–87*, Oslo 1987: Norges Forsikringsforbund.
 14. (Rikheim, Erling): *Norske Forsikringssekskapers Forbund 25 år*, Oslo 1962: Norske Forsikringssekskapers Forbund.
 15. Trosdahl, Kristian: *Trygghet i utrygge tider – Norsk forsikring under okkupasjonen*, hovedoppgave ved Historisk institutt, Universitetet i Oslo, Oslo 2000.
 16. *Utkast til lov om livsforsikringsvirksomhet m.v.* Innstilling fra livsforsikringskomiteen av 1947, Oslo 1953.
- En fullstendig oversikt over kilder og litteratur finnes i rapporten som er lagt ut i full tekst på Handelshøyskolen BI's hjemmeside www.bi.no under Forskning/Forskningspublikasjoner.